

## КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.4(477)(043.3)

С.М. Морозюк,  
кандидат юридичних наук

### КОНСТИТУЦІЙНА ЗАКОННІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

*У статті досліджено зміст поняття конституційної законності, структуру його механізму. Здійснено порівняльно-правовий аналіз механізму конституційної законності та механізму реалізації Конституції України, зроблено висновки за результатами виділених спільних та відмінних ознак досліджуваних об'єктів. Зроблено висновок про те, що конституційна законність є необхідною передумовою, що забезпечує належний рівень реалізації норм Основного Закону.*

**Ключові слова:** конституційна законність, реалізація, Конституція України, механізм реалізації.

*В статье исследовано содержание понятия конституционной законности, структура ее механизма. Осуществлен сравнительно-правовой анализ механизма конституционной законности и механизма реализации Конституции Украины, сделаны выводы по результатам выделенных общих и отличительных признаков исследуемых механизмов. Сделано заключение о том, что конституционная законность является необходимым условием, обеспечивающим надлежащий уровень реализации норм Основного Закона.*

**Ключевые слова:** конституционная законность, реализация, Конституция Украины, механизм реализации.

*Paper studies the definition of the Constitutional Legality, the structure of mechanism of the Constitutional Legality has been given in the article. The comparative and legal analysis for mechanism of the Constitutional Legality and implementation mechanism of the Constitution of Ukraine is carried out; common and distinctive features of the investigated mechanisms have been analyzed. It is proved that the Constitutional Legality is a prerequisite for the ensuring an appropriate level of implementation of the norms of the Constitution of Ukraine.*

**Keywords:** constitutional legality, realization, the Constitution of Ukraine, the mechanism of realization.

Актуальність теми статті полягає в тому, що процес реалізації Конституції України є багаторівневим, а його дослідження вимагає комплексного підходу не лише з точки зору системно-структурного аналізу досліджуваного явища, але й з точки зору вивчення передумов його становлення, факторів впливу на механізм тощо.

Для реалізації конституційно-правових норм необхідним є правове становище, за якого відсутнє порушення права. Лише у випадку дотримання усіма суб'єктами – як особами приватного так і особами публічного права – приписів правових норм створюється правове середовище, сприятливе для втілення конституційних норм у життя.

Неухильне дотримання суб'єктами норм права дістало в юридичній науці назву законності. Законність стала не лише загальноправовим принципом, на основі якого будуються як конституційні правовідносини, так і будь-які інші відносини, врегульовані правом. Враховуючи принцип верховенства Конституції України, застосування будь-яких інших, окрім конституційних, законів (норм права) повинно відбуватися тільки на основі Конституції.

Таким чином, окреме місце в системі загальноправових принципів слід відвести конституційній законності, питання якої в науці конституційного права є малодослідженим, а його місце в процесі реалізації норм Основного Закону, незважаючи на його значущість, взагалі не визначалось. Актуальність досліджуваного явища обумовлена відсутністю законодавчого визначення поняття конституційної законності, що спонукало виникнення різноманітних наукових підходів до визначення його сутності.

Окремим питанням законності та конституційної законності присвятили свої праці такі науковці, як С.С. Алексєєв, М.В. Вітрук, М.М. Вопленко, А.П. Заєць, А.М. Колодій, В.В. Кравченко, Л.Т. Кривенко, В.В. Лазарєв, О.О. Лукашева, В.Ф. Мелашенко, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, В.Ф. Сіренко, Б.О. Страшун, М.С. Строгович, В.Я. Тацій, Ю.В. Ткаченко, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, В.Є. Чиркін, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та ін. Певним аспектам конституційної законності приділили увагу такі радянські науковці, як Ю.П. Єрьоменко, А.І. Лєпшошкін, Ж.І. Овсєп'ян, М.А. Свістунова.

Метою цього дослідження є визначення місця, ролі та значення конституційної законності в механізмі реалізації Конституції України. Для досягнення зазначеної мети необхідно визначити зміст поняття конституційна законність та його сутність, зв'язок конституційної законності та процесу втілення в реальних суспільних відносинах конституційно-правових норм, співвідношення механізму реалізації Конституції України та механізму реалізації конституційної законності.

Підходи до визначення суті конституційної законності в науці конституційного права різняться. М.В. Вітрук зазначає, що конституційна законність є реально діючою системою конституціоналізму, що забезпечує повну дію правової Конституції [1, с. 534].

Ю.М. Тодика вважає, що основи конституційної законності закладені в тексті самої Конституції України, в положенні, що органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні діяти тільки на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України). Обов'язок додержуватися Конституції закріплений тут у найбільш загальній формі, швидше як загальний принцип функціонування державного механізму і органів місцевого самоврядування, тобто без деталізації відповідальності за її невиконання, але саме з неухильного додержання Конституції починається забезпечення режиму конституційної законності і правопорядку. Вимога функціонування в режимі конституційної законності відноситься не тільки до державних структур і органів місцевого самоврядування, але й до недержавних формувань, відповідних елементів політичної системи України [2, с. 217].

Розглядають конституційну законність і як універсальний правовий принцип конституційного ладу держави, на якому базується організація та діяльність усіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та окремих громадян. У найзагальнішому вигляді цей принцип можна сформулювати як загальну вимогу, що відображає потребу (необхідність) правомірної поведінки (діяльності) всіх суб'єктів конституційно-правових відносин.

Це означає, що прийняття, реалізація та застосування норм права повинні відбуватися тільки на основі Конституції та законів України [3, с. 877].

Безумовно, погоджуючись із відведенням конституційній законності ролі однієї з основних засад побудови конституційного ладу, все ж таки не можемо обмежувати суть досліджуваної категорії виключно зазначеним підходом, оскільки її зміст є дещо ширшим.

Ж.І. Овсепян визначає основною передумовою конституційної законності наявність конституційного законодавства. На думку вченого, конституційна законність означає неухильне додержання конституції і її норм у процесі їх безпосередньої дії, а також забезпечення заснованої на них правотворчості. Інакше кажучи, мова йде про необхідність найбільш повного і точного додержання конституції, в тому числі при створенні і застосуванні правових норм [4, с. 6].

Слушною є позиція щодо визначення конституційної законності як режиму відповідності поведінки (діяльності) суб'єктів конституційно-правових відносин нормам Конституції та конституційних законів України, що зовні виражається у своєчасному виданні, систематизації, зміні і скасуванні конституційних за змістом та формою законів, а також в їх неухильному додержанні, точному і однозначному виконанні і правильному застосуванні всіма державними та недержавними інституціями, громадянами [5, с. 7].

Конституційна законність є категорією різноплановою, однак її метою є становлення в державі демократичного ладу, стану непорушності прав людини і громадянина, дотримання принципу поділу влади та чіткого розмежування компетенції органів влади, невідворотності конституційної відповідальності, панування народного, національного та державного суверенітету.

Іншими словами, конституційною законністю є стан речей, при якому суб'єкти конституційних правовідносин неухильно дотримуються норм Конституції України та законів України.

Водночас, якщо розглянути реалізацію Конституції України, то її можна визначити як досягнення найвищого рівня тотожності між юридичною та фактичною конституцією, що проявляється у свідомому та неухильному її дотриманні суб'єктами конституційних правовідносин, через формування в останніх найвищого ступеня прихильності до духу та змісту Основного Закону.

Таким чином, обов'язковою умовою реалізації Конституції України є дотримання її норм суб'єктами конституційних правовідносин. У випадку ж вчинення конституційного правопорушення процес реалізації Основного Закону є неможливим.

Проте самого лише дотримання конституційних норм – тобто дії режиму конституційної законності – недостатньо для ефективного процесу реалізації Конституції України.

Розкриваючи питання реалізації Конституції України, зокрема відповідних її механізмів, М.І. Козюбра та М.І. Малишко в механізмі конституційного регулювання вирізняють два головні елементи – нормативну основу, тобто конституційні положення (норми) та їх реалізацію. При цьому науковці зазначають, що остання посідає в механізмі конституційного регулювання не менш важливе місце, ніж самі конституційні положення [6, с. 52–53]. Під реалізацією власне і розуміють процес втілення в реальних суспільних відносинах правових норм.

Водночас існує й певний механізм у забезпеченні конституційної законності. На думку Ткаченка Ю.В., він становить збалансовану і зорієнтовану на досягнення позитивного результату сукупність інституційних та нормативних елементів, за допомогою яких здійснюються охорона і захист конституційної законності,

встановлюється такий режим функціонування суспільних відносин, при якому досягається повна реалізація всіх вимог конституційної законності [3, с. 6].

Таким чином, як у механізмі реалізації Конституції України, так і в механізмі конституційної законності спільним є нормативний елемент або нормативна складова – Конституція України. Механізм реалізації Конституції безпосередньо залежить також і від конституційного законодавства. Ряд конституційних норм є бланкетними, тобто безпосереднє їх втілення в реальних суспільних відносинах вимагає уточнення та деталізації конституційних приписів у нормах конституційних законів, що повинні бути прийняті на їх виконання. Неприйняття нормативно-правових актів, передбачених Конституцією України, свідчить про порушення норм Конституції України, а отже, порушення режиму конституційної законності.

При цьому важливе значення має рівень законодавчої техніки, відсутність юридичних колізій, однозначність термінології, що вживається в законодавстві, єдиний підхід до праворозуміння та правозастосування.

Режим конституційної законності, хоча і полягає в дотриманні суб'єктами конституційних правовідносин норм Основного Закону, проте опосередковано також “працює” і з конституційним законодавством. Побудова державного та суспільного ладу здійснюється на основі керівних засад, визначених Конституцією, однак деталізованих в конституційному законодавстві. Відіграючи роль однієї з головних засад, на якій базується конституційний лад в державі, конституційна законність забезпечує дотримання усіх законів та підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують такий лад.

У механізмі конституційної законності також виділяють предметний та суб'єктний елементи. Предметний елемент – це ті об'єкти (явища, процеси), які повинні володіти (і реально володіють) властивістю відповідності (або невідповідності) конституційним нормам та принципам. Таким об'єктом виступає поведінка (діяльність) учасників суспільного життя, врегульованого нормами конституційного права. Суб'єктний елемент – це склад суб'єктів, яким необхідно узгоджувати свою діяльність з конституційно-правовими приписами [5, с. 6].

Якщо зрівняти дані елементи в механізмі конституційної законності та в механізмі реалізації Конституції України, то вони відрізнятимуться, що дає підстави для вирішення питання про відмінність досліджуваних явищ.

Предметний елемент у механізмі конституційної законності це певний стан речей, режим, порядок, підпорядкований конституційним нормам, тоді як предмет реалізації конституції – це конкретні правовідносини, акти поведінки суб'єктів конституційного права, в яких втілені, відображені конституційні норми. Механізм конституційної законності діє у випадку дотримання суб'єктами конституційних правовідносин приписів Конституції України, наприклад, забезпечення правоохоронними органами недопущення порушення права людини на захист її честі та гідності, тоді як реалізація конституційних норм у випадку уже наявного правового стану речей, при якому зазначене право людини не порушується – законності, полягає в здійсненні особою – носієм такого права, правомочностей, якими вона наділена законом. Винятком є така форма реалізації конституційно-правових норма, як дотримання, що полягає, переважно, в пасивному стримуванні від здійснення заборонених, небажаних дій. При цьому дотримання характеризується як найважливіша вимога, закріплена в Конституції, воно, на думку Лучина В.О., є присутнім у будь-якій формі реалізації [7, с. 88].

Дотримання допускає правомірну поведінку суб'єктів права. І тільки за цієї умови воно є формою реалізації конституційних приписів. Дотримання не вимагає виникнення конкретних правовідносин. Реалізація в цій формі приписів Основного

Закону цілком забезпечується системою загальних конституційних правовідносин. Підкреслюючи універсальність дотримання як форми реалізації, науковець вважає, що не слід, однак, випустити з уваги те, що це єдина форма, у якій відбувається реалізація конституційних заборон, багатьох конституційних принципів, статутних норм [7, с. 89].

Отже, спільним в обох досліджуваних механізмах при співпадінні нормативного елементу індивідуальними є предметні елементи, що необхідно враховувати при вирішенні питання забезпечення передумов для реалізації Конституції України.

Дещо різняться і суб'єктні елементи двох механізмів – при реалізації конституційної законності суб'єктами є всі особи, поведінка яких врегульована конституційними нормами, – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації усіх форм власності, громадяни, іноземці, особи без громадянства. Суб'єктами ж реалізації Конституції України є народ, держава, а суб'єктами реалізації конституційно-правової норми – особи приватного та публічного права, конкретний індивід, у діях яких така норма знаходить своє фактичне вираження.

Конституція – є програмним, базовим документом, основою, відповідно до положень якої формуються та розвиваються всі інші галузі права, тому, говорячи про конституційну законність, слід розуміти, що її досягнення неможливе при наявності порушень будь-яких норм права, не лише конституційних. Панування беззаконня, безкарності, відсутності юридичної відповідальності за правопорушення – основні перешкоди на шляху становлення конституційної законності. Саме невідворотність юридичної відповідальності за порушення конституційно-правової норми є гарантією встановлення принципу конституційної законності та його зміцнення.

Результатом дії механізму конституційної законності є створення належних умов для забезпечення втілення в життя конституційно-правових норм. Таким чином, конституційна законність є безумовною гарантією та необхідною правовою передумовою для реалізації Конституції України, а її механізм забезпечує створення правового клімату, в якому норми конституційного права можуть зазнати свого реального втілення.

Не лише одна конституційна законність є запорукою реалізації Конституції України, на процес втілення норм Основного Закону в життя також впливають інші фактори, як позитивні – наявність нормативної бази, що відповідає високому рівню законодавчої техніки, запровадження міжнародних стандартів побудови демократичного устрою, так і негативні – корупція, відсутність реального народовладдя, переважання в діяльності державних органів індивідуального інтересу над суспільним, відсутність належного конституційного контролю, однак, перш за все, слід забезпечити підкореність конституційному закону волі та діяння суб'єктів права, оскільки лише за такої умови можливо є реалізація Основного Закону.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що в процесі реалізації Конституції України конституційна законність виконує роль базової передумови для втілення в реальних суспільних відносинах конституційно-правової норми. Побудова державного та суспільного ладу здійснюється на основі керівних засад, визначених Конституцією, однак, деталізованих у конституційному законодавстві. Відіграючи роль однієї з головних засад, на якій базується конституційний лад у державі, конституційна законність забезпечує дотримання всіх законів та підзаконних нормативно-правових актів, норми яких регламентують такий лад.

Норми Конституції України реалізуються лише у випадку їх дотримання, при порушенні норми механізм її реалізації не діє, водночас дотримання норм інших галузей права забезпечує правопорядок, належне функціонування державного та суспільного ладу, а тому законність є однією із умов реалізації Конституції України.

Механізм реалізації Конституції України та механізм конституційної законності перебувають у постійному тісному зв'язку, який слід враховувати при визначенні передумов для належної реалізації конституційно-правових норм. Саме тому сприяння дієвості механізму конституційної законності, запровадження міжнародних стандартів його розвитку, недопущення порушення приписів Основного Закону завдяки превентивній та охоронній функції юридичної відповідальності можуть мати наслідком належне забезпечення реалізації положень Конституції України та максимальне зближення її юридичної та фактичної конструкції.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Витрук Н.В.* Законность : понятие, защита и обеспечение // Общая теория права : курс лекций / Н.В. Витрук ; под общей ред. проф. Бабаева В.К. – Нижний Новгород, 1993. – 540 с.
2. *Годыка Ю.Н.* Конституционное право Украины : отрасль права, наука, учебная дисциплина : учеб. пособие / Ю.Н. Годыка ; отв. ред. В.Ф. Погорилко. – Х. : ФОЛИО, РАЙДЕР, 1998. – 293 с.
3. *Ткаченко Ю.В.* Конституційна законність як принцип конституційного ладу / Ю.В. Ткаченко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 875–883.
4. *Овсеян Ж.И.* Социалистическая законность – конституционная основа деятельности советского государства по охране основных прав и свобод граждан СРСР : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ж.И. Овсеян. – Саратов, 1985. – 17 с.
5. *Ткаченко Ю.В.* Проблеми конституційної законності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ю.В. Ткаченко. – Х., 2001. – 14 с.
6. Конституційне право України / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К. : Укр. центр правничих студій, 1999. – 376 с.
7. *Лучин В.О.* Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации / В.О. Лучин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 687 с.

Отримано 23.12.2015